Duurzame zuivel in Europa

De toekomst van zuivel in Nederland

nzo
nederlandse zuivel organisatie

CAMPAIGN FINANCED
WITH AID FROM
THE EUROPEAN UNION

ENJOY
IT'S FROM
EUROPE

@NZOzuivel

Nederlandse Zuivel Organisatie

#detoekomstvanzuivel

Deze publicatie is een uitgave van NZO

Redactie:
Jan-Willem Wits

Met medewerking van:
Jan Huitema
Marjan Minnesma
Carola Schouten
Jan Pieter van Tilburg

De citaten in dit rapport van Marianne Minnesma (directeur Urgenda), Jan Huitema (Europarlementarier), Carola Schouten (minister LNV) en Jan Pieter van Tilburg (melkveehouder) zijn ontleend aan de Youtube-serie 'Erben gaat de boer op'. Voor de Duurzame Zuivelketen ging oud-topschaatser Erben Wennemars op pad om met politici, experts en melkveehouders te spreken over het klimaat en de zuivelsector. Zie ook: **https://www.youtube.com/channel/UC4gA-IIfX3EIjFbMrIBzNcA**

Vormgeving:
Golin Nederland

Druk:
Opmeer

Voorwoord

Nederland is een echt zuivelland. Het gunstige klimaat, de strategische ligging en de goede logistieke voorzieningen zijn bij uitstek geschikt voor het houden van melkvee. Met hun vakmanschap en kennis zijn melkveehouders en zuivelondernemingen daardoor in staat kwalitatief hoogwaardige voedingsmiddelen te maken.

Dat doen we op een verantwoorde wijze; met respect voor mens, dier en milieu. Want onze verantwoordelijkheid houdt niet op bij het leveren gezonde zuivelproducten. We letten op de gezondheid en het welzijn van de dieren; we stimuleren de weidegang van het vee en we werken aan het behoud van de biodiversiteit. Ook nemen we onze verantwoordelijk voor het klimaat. Door zoveel mogelijk duurzame energie te gebruiken en door de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.

Dat is nodig omdat ook de zuivelsector - net als andere sectoren - verantwoordelijk is voor de uitstoot van broeikasgassen. Een koe stoot van nature nu eenmaal methaan uit via hun mest en door pensfermentatie. Ook door bemesting en het verbruik van energie komen er broeikasgassen vrij bij de productie van zuivel. Dat is onvermijdelijk.

Met dit 'factbook' geven we achtergrondinformatie over hoe melkveehouders en zuivelondernemingen in Nederland de uitstoot van broeikasgassen aanpakken. We zijn niet pas begonnen. We hebben al veel stappen gezet. De zuivelketen stoot al minder broeikasgassen uit dan jaren geleden. Dat stimuleert ons verder te gaan op de ingeslagen weg. Daarover willen we graag in gesprek.

Deze brochure is de aftrap van een door de Europese Commissie medegefinancierde campagne over duurzaamheid in de zuivelsector.
De Nederlandse Zuivel Organisatie doet dat samen met zuivelorganisaties in Frankrijk, Denemarken, België en Ierland. In het kader van deze internationale campagne vinden allerlei activiteiten plaats om de bewustwording binnen en buiten de sector over duurzaamheid te vergroten.

Wij willen laten zien wat er al is gebeurd, waar we nu mee bezig zijn en welke ontwikkelingen wij voor de toekomst zien. Wij willen in dialoog zijn met alle belanghebbenden: overheden, politici, maatschappelijke organisaties, media en alle anderen die in ons een partner en bondgenoot zien voor een toekomstbestendig, duurzaam en gezond Nederland.

Joost van der Hoogte
Voorzitter van de Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO)

1713
1713

Inhoud

6. **Hoofdstuk 1.** Internationaal perspectief

8. Duurzaamheid en zuivelsector vanuit een internationaal perspectief

14. **Hoofdstuk 2.** De Nederlandse Zuivelsector

16. Voor een duurzaam, leefbaar en gezond Nederland

26 . **Hoofdstuk 3.** Duurzaam dieet

28. Een duurzaam dieet om de juiste balans

32. **Interview met Corné van Doornen, Voedingscentrum**

34 . **Hoofdstuk 4.** De Beemster in 2030

39. **Referenties**

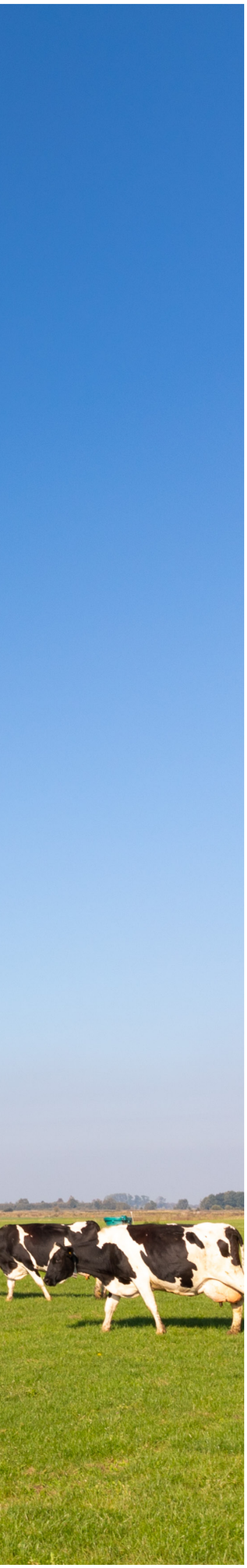

Hoofdstuk 1

Internationaal perspectief

Onderweg naar een **duurzame wereld**

Zeventien doelen voor een meer rechtvaardige, eerlijke en duurzame wereld in 2030. Dat is de inzet van de 'Sustainable Development Goals' (SDG's) van de Verenigde Naties (VN), waar alle leiders van de wereld in 2015 hun handtekening onder hebben gezet. Het is een brede mondiale agenda gericht op onder meer de verduurzaming van de productie en consumptie van ons voedsel, de bestrijding van armoede, onderwijs, schoner drinkwater en de verbetering van de volksgezondheid. Overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven dragen hier allemaal aan bij.

Iedereen moet meedoen. De VN vraagt ons om met een holistische bril te kijken naar allerlei aspecten rond duurzaamheid. We kunnen de problemen en uitdagingen die spelen niet los van elkaar zien en niet los van elkaar oplossen. De grote opgave voor deze tijd is om de verbinding te leggen tussen menselijke behoeften en belangen en het behoud van het mondiale ecosysteem. People, planet en profit staan aan elkaar gelijk, ook al roept dat soms onderlinge spanningen op. Doelen die behaald worden in het ene domein, lijken weleens ten koste te gaan van andere belangen. Toch moeten we op alle drie vooruitgang zien te boeken. Dat is niet makkelijk maar wel noodzakelijk.

Verklaring van Rotterdam

De mondiale zuivelgemeenschap heeft zich in oktober 2016 verbonden aan de SDG-doelen van de VN. In de 'Zuivelverklaring van Rotterdam' hebben zowel de internationale zuivelfederatie (IDF) als de VN-organisatie voor voedsel en landbouw (FAO) uitgesproken dat het raamwerk van de VN voor duurzame ontwikkeling richtinggevend is voor de toekomst van de zuivelsector. In deze verklaring wordt de samenhang tussen sociale-, economische-, gezondheids- en milieuaspecten ook benadrukt. Voor de zuivelsector gaat het niet om één, twee of drie doelen waarin ze zich herkent maar bieden de meeste SDG's kansen om een bijdrage te leveren aan een betere wereld. Van het einde aan de extreme armoede tot het opwekken van duurzame energie en van het verbeteren van de volksgezondheid tot het versterken van de biodiversiteit. Dat deze verklaring in Nederland is ondertekend, onderstreept de centrale rol die ons land wil spelen binnen de internationale dialoog over duurzaamheid in de zuivelsector. Onze kennis op het gebied van duurzaamheid, kwaliteit en innovatie willen we niet voor onszelf houden maar met de hele wereld delen.

Sustainability Development Goals
De Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties (VN) bieden de zuivelsector veel kansen en uitdagingen. Daarom heeft de mondiale zuivelgemeenschap zich in 2016 aan deze doelen gecommitteerd, vooral met betrekking tot:

Bestrijden van armoede

Versterken voedselzekerheid

Bevorderen volksgezondheid

Meer gelijkheid tussen man en vrouw

Duurzaam beheer van water

Betaalbare en schone energie

Werkgelegenheid en economische groei

Verminderen mondiale ongelijkheid

Verantwoorde consumptie en productie

Tegengaan gevolgen klimaat-verandering

Behoud van ecosystemen

Bevorderen maatschappelijke samenwerking

Duurzame transitie
De zuivelsector speelt een belangrijke rol bij deze transitie naar een meer duurzame planeet. Voor het bestrijden van armoede, de honger in de wereld en een goede gezondheid is zuivel een onmisbare factor. Zuivel draagt bij aan een voedzaam, gezond en evenwichtig dieet voor de groeiende wereldbevolking, zorgt voor economische welvaart en biedt meer dan een miljard mensen een inkomen en levensonderhoud. Tegelijkertijd heeft de zuivelsector een grote invloed op de inrichting van ons ecosysteem. Niet alleen als het gaat om de vermindering van de milieubelasting, bijvoorbeeld door naar een meer klimaatneutraal energiegebruik te kijken. Maar ook door de positieve bijdrage die de sector kan spelen door de biodiversiteit te behouden en te versterken.

Klimaatverandering
De aarde warmt op en die trend willen we stoppen. In de internationale dialoog over duurzaamheid krijgen momenteel de gevolgen van de klimaatverandering veel aandacht: steeds extremere weeromstandigheden, de stijging van de zeespiegel en verstoringen van het ecosysteem leiden wereldwijd tot bezorgdheid. Wanneer we niets doen en de temperatuur van de aarde verder toeneemt, kan dat enorme gevolgen hebben. Voor de bewoonbaarheid van grote delen van de wereld en ook voor de productie van ons voedsel. De uitstoot van broeikasgassen is de oorzaak van de opwarming van de aarde en de daaruit voortkomende klimaatverandering. Broeikasgassen worden veroorzaakt door menselijke activiteiten zoals de energiewinning uit fossiele brandstoffen, het vervoer, de industrie, het energie-verbruik van particuliere huishouden, de agrarische sector maar ook door mens en dier. Broeikasgassen zijn overigens niet per se slecht. Het belangrijkste broeikasgas is CO2, essentieel voor planten om te kunnen groeien. Daarnaast houden broeikasgassen de aarde warm en voorkomen we lage temperaturen waardoor het leven onmogelijk zou worden.
De emissie van broeikasgassen hoeft daarom niet naar nul maar naar een niveau waarin de verdere opwarming van de aarde tot stilstand komt en de uitstoot geen schade meer veroorzaakt. Al vanaf 1900 zijn we begonnen om meer en meer broeikasgassen uit te stoten. Die ontwikkeling laat zich niet zomaar keren. We hebben te maken met een steeds maar toenemende wereldbevolking, een luxere levensstijl en groeiende behoeften.

Broeikasgassen

CO_2

CO_2 is de bekendste broeikasgas en ontstaat vooral door het verbranden van fossiele brandstoffen en energie-verbruik. Transport en de verwarming van onze bedrijven en huizen vormen de belangrijkste veroorzakers van de te hoge CO_2-emissie. De agrarische sector neemt een tiende van de CO_2-uitstoot voor zijn rekening.

Lachgas

Ongeveer een kwart van alle broeikas-gassen in de melkveehouderij bestaat uit lachgas. Dit komt onder meer vrij door de bemesting van het weiland en kan ontstaan uit ammoniak. Om de uitstoot van lachgas tegen te gaan, is het bijvoorbeeld mogelijk om minder vaak het grasland te vervangen.

Methaan

Methaan is een broeikasgas dat direct samenhangt met het houden van dieren. Het komt bijvoorbeeld vrij door de verteringsprocessen van voedsel bij koeien (darm- en pensfermentatie). De uitstoot van methaan is verant-woordelijk voor tweederde van de uitstoot van alle broeikasgassen in de melkveehouderij.

Energie
Wanneer we het op een mondiaal niveau bekijken dan is het opwekken van energie door het verbranden van fossiele brandstoffen de grootste veroorzaker van broeikasgassen. Volgens cijfers uit 2014 van het IPCC – het gezaghebbende internationale panel voor klimaatverandering – is een derde van alle broeikasgassen gerelateerd aan de productie en het transport van energie en elektriciteit voor fabrieken, bedrijven en huishoudens. Binnen Europa lag dat aandeel in 2016 met 54% zelfs nog hoger, zo rapporteerde de Europese Commissie. Na energie staat de agrarische sector wereldwijd op de tweede plaats als veroorzaker van de uitstoot van de meeste broeikasgassen. Landbouw, bosbouw en andere agrarische activiteiten zorgen voor een kwart van de broeikasgassen die over de hele wereld worden uitgestoten. Wanneer we alleen naar de veehouderij kijken, dragen zij voor 7% bij aan de emissie van alle broeikasgassen.

Efficiëntie
De uitstoot van de broeikasgassen door de agrarische sector ligt binnen Europa met tien procent van de totale broeikasgasemissie een stuk lager dan de sector wereldwijd (European Commission, 2018 & UNFCC, 2015) aan impact heeft, mede vanwege de meer efficiënte manier van werken. Transport en vervoer staan in Europa op de tweede plek als uitstoters; net als bij de opwekking van energie zijn zij goed voor een kwart van de broeikasgasemissie.

Reductie uitstoot
Vanaf 1990 is het gelukt om in Europa de uitstoot van broeikasgassen met 18% omlaag te brengen. Dat is vooral gebeurd door industriële processen anders vorm te geven en door nieuwe technieken voor afvalverwerking in te voeren. Ook de agrarische sector is erin geslaagd om minder broeikasgassen te produceren. Ten opzichte van 1990 heeft er binnen de sector een reductie van 23% plaatsgevonden (European Commission, 2015). Bij het vervoer door de lucht en op het water was er juist sprake van een toename met maar liefst 66%. Dat steeds meer mensen het vliegtuig nemen voor een vakantie heeft daar een grote bijdrage aan geleverd.

De toegevoegde waarde van het weiland
In het verminderen van de milieubelasting door de melkveehouderij hebben boeren een sterke troef in handen, zo benadrukt ook de Nederlandse

Europees niveau

Uitstoot broeikasgassen in verschillende sectoren (2014)

Europarlementariër Jan Huitema (VVD) regelmatig. Weilanden zijn belangrijke ecosystemen en dragen bij aan de biodiversiteit boven en onder de grond, de beschikbaarheid van schoon grondwater en het zogeheten 'vastleggen' van koolstof in de bodem. Dat laatste gebeurt doordat weilanden koolstof uit de lucht opnemen en in de bodem vastleggen. Nu wordt er door het gras al meer dan drie miljoen ton koolstof per jaar vastgehouden, door het land niet te scheuren of te ploegen. Op die manier zijn melkveehouders in staat om een deel van de broeikasgassen die zijzelf en anderen veroorzaken te compenseren. Daarnaast geldt zeker voor Nederland dat de melkveehouderij ervoor zorgt om grote delen van het land groen te houden, in gebieden waar gras het enige gewas is dat er kan groeien.

Landbouwbeleid

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de Europese Unie heeft in 2013 stappen naar 'vergroening' gezet. Vanuit Europa worden er sindsdien financiële instrumenten ingezet om boeren te stimuleren en te belonen om duurzamer te werken. Dat kan bijvoorbeeld door meer diversiteit in de gewassen die verbouwd worden, het uitstellen van het vervangen van grasland en het inzetten van 5% van de beschikbare grond voor ecologische doeleinden.

De Europese Commissie ziet dit in zekere zin als noodmaatregelen totdat de markt zelf zorgt voor een eerlijke beloning voor meer duurzame landbouwactiviteiten. De voorstellen voor de herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid na 2020 zijn in juni van dit jaar gepresenteerd. De duurzame ontwikkeling van de landbouwsector speelt daarin een nog grotere rol.

Sustainable diet

De groei van de wereldbevolking zorgt voor een toenemende behoefte aan toegankelijke, betaalbare, voedzame en gezonde voeding die niet ten koste gaat van onze natuurlijke hulpbronnen. Wanneer we de planeet steeds meer uitputten om meer monden te kunnen voeden, dan lopen we op den duur vast. Daarom is het noodzakelijk om naar alternatieven te zoeken en een duurzamer voedingspatroon te ontwikkelen. We moeten inzetten op het 'sustainable diet', met zuivel als onderdeel van een zo verantwoord mogelijk consumptiepatroon voor mens, dier en milieu.

Bij dit duurzame dieet gaat het niet alleen over de milieugevolgen van productie-methoden maar ook om de keuzes die we maken voor een lokale producent of voedsel uit verre landen. De meeste winst kunnen we zelfs al behalen door een einde te maken aan voedselverspilling.

We hebben in Parijs afgesproken dat de temperatuur niet meer mag stijgen dan anderhalf of uiterlijk twee graden ten opzichte van het peil bij het begin van de Industriële Revolutie. Om dat te bereiken, moet iedereen zijn eigen deel pakken. Ik door mijn huis te isoleren en elektrisch te gaan rijden en boeren door met name de uitstoot van methaan aan te pakken. Dat broeikasgas is veel venijniger dan CO_2 en zorgt op korte termijn voor een extreme versnelling van de opwarming van de aarde. Ik denk dat we toe moeten naar een systeem dat veel meer regionaal georganiseerd is. Zodat we geen soja uit Zuid-Amerika meer nodig hebben. Dat hadden we vroeger ook niet. Wanneer we in Europa soja of andere gewassen verbouwen, hoeven ze daarvoor in Zuid-Amerika geen bomen te kappen. We kunnen dan ook stoppen met kunstmest, dat voor enorm veel uitstoot zorgt. We moeten het zo organiseren dat de mest van de boeren met koeien gebruikt kan worden in de directe omgeving. Als je de productie regionaal organiseert, zeg in Noordwest Europa, dan heb je al een heleboel problemen opgelost.

Marjan Minnesma

Directeur Urgenda

Klimaatverandering is er, daar moeten we iets aan doen. Het goede van het Parijs akkoord is dat dat voor iedereen in de wereld geldt. Ook voor de boeren. Ik snap heel goed dat dit besef nog niet bij iedereen leeft. CO_2 is toch behoorlijk abstract, meer dan bijvoorbeeld fosfaat. Dat komt omdat er nog heel veel studies zijn die weinig concrete handvaten opleveren. Wat gebeurt er nou precies in de bodem wanneer we daar koolstof opslaan? En hoe kan je daar als boer op sturen? Ook voor mijn eigen bedrijf zoek ik nog naar managementtools zodat ik precies zie welke maatregel slecht is voor broeikasgassen en wat juist kan leiden tot reductie van mijn emissies. Daar ligt voor de overheid een belangrijke taak. Dan kan je een boer ook afrekenen op zijn echte prestaties en niet aan de hand van een theoretisch rekenmodel. Het is goed als de sector zelf in beweging komt en niet afwacht tot er straks wetgeving ligt waar ze niet mee uit de voeten kunnen. De Nederlandse boeren hebben in Brussel enorm veel krediet als hele goede en innovatieve ondernemers dus wij kunnen deze uitdaging gewoon aan. Daar mag de rest van Nederland ook best wat trotser op zijn.

Jan Huitema

melkveehouder en
Europarlementariër (VVD)

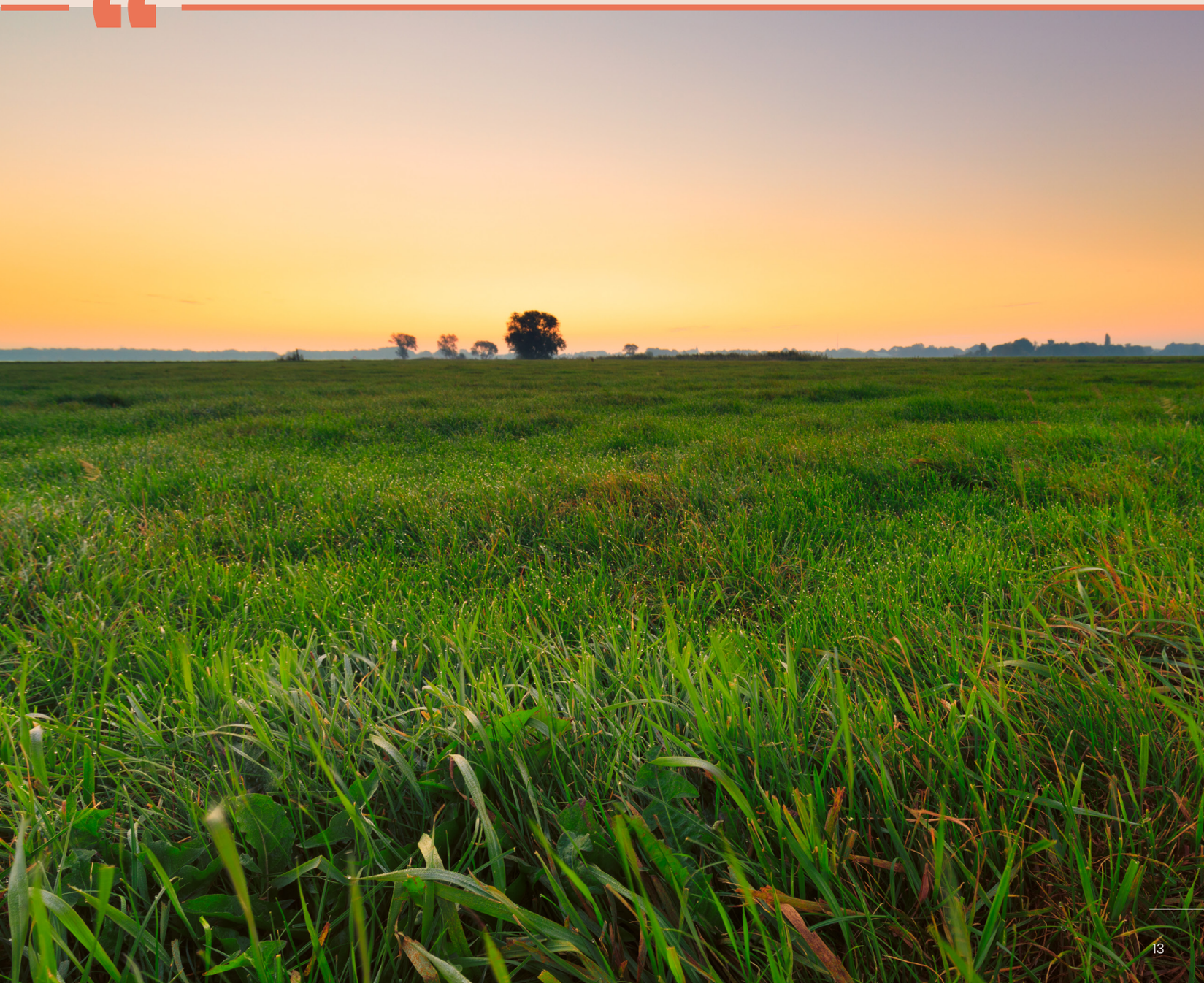

Hoofdstuk 2

De **Nederlandse** zuivelsector

Voor een **duurzaam**, leefbaar en gezond Nederland

Nederland is in het beeld van veel toeristen het land van fietsers, schaatsers en klompendragers. Het land ook van de molens, de bloeiende tulpenvelden en natuurlijk van de groene weilanden met grazende koeien. We doen soms wat lacherig over dat soort romantische beelden van buitenlandse bezoekers. Toch zijn we wel degelijk een van de sterkste zuivellanden ter wereld. En dat willen we graag zo houden.

De verwevenheid van Nederland met zuivel is niet toevallig. Ons land beschikt over de ideale omstandigheden voor een florerende zuivelsector: voldoende neerslag, geschikte grond en zachte winters zijn optimaal voor het beheren van grasland. Met onze bodem en het Nederlandse klimaat is een groot deel van ons land alleen geschikt om gras te laten groeien. Maar gras is aan de menselijke maag niet besteed. Voor koeien daarentegen is het perfect voedsel waar ze ook nog iets voor terug geven: melk. Het is als het ware een cadeautje van moeder natuur. Koeien hebben bovendien voordeel van het milde zeeklimaat, waardoor de zomers niet al te heet zijn. Melk is voor honderd procent een natuurproduct met een hoge voedingswaarde dat ook verwerkt kan worden in onder meer kaas, boter en yoghurt. De melkpakken in de schappen van de supermarkt vertegenwoordigen slechts tien procent van de melk waarmee Nederlandse zuivelmakers aan de slag gaan. Veruit het belangrijkste product is kaas, waarvoor de helft van de totale melkproductie wordt verwerkt.

Longen van de Randstad

Ongeveer de helft van de Nederlandse oppervlakte wordt gebruikt voor de melkveehouderij. In het westen-

beheren boeren daarmee belangrijke groene ruimtes in de drukke stedelijke gebieden. Net als het Vondelpark voor Amsterdam, zou je Het Groene Hart de longen van de Randstad kunnen noemen. Ook een gebied als de Beemster biedt stadsmensen een plek om dicht bij huis van de natuur en de weidse omgeving te kunnen genieten. Voor andere regio's met veel melkveehouders, zoals Friesland en Groningen, zijn ze onmisbaar voor het behoud van werkgelegenheid en daarmee de leefbaarheid van het platteland. In totaal werken er zo'n 50.000 mensen in de Nederlandse zuivelsector, met 17.000 melkveebedrijven.

Innovatief

Juist omdat Nederlandse melkveehouders gewend zijn om te woekeren met de beperkte ruimte die ons land biedt, staan zij vanouds bekend om hun hoge efficiëntie. Er wordt veel aandacht besteed aan de optimale omstandigheden voor een goede bedrijfsvoering. Ook door de samenwerking met kennisinstellingen als de universiteit van Wageningen en landelijke en lokale overheden, is Nederland een van de meest innovatieve zuivellanden in de wereld. Daarnaast wordt er in ons land goed gelet op de voedselveiligheid en de kwaliteit. Als er maar enig vermoeden bestaat dat er iets niet goed is met de melk, blijft de fabriekspoort gesloten. Dat verklaart bijvoorbeeld waarom onze babymelkpoeder in China zo populair is. Na enkele incidenten met verontreinigde melk vertrouwden Chinezen hun eigen babymelkpoeder niet meer. Door een Nederlands etiket weten bezorgde ouders zeker dat er niet met de melk gerommeld is.
Overigens gaat de meeste Nederlandse zuivel niet zo ver de grens over. Wij exporteren vooral aan de ons direct omringende landen, met kaas als onze populairste smaakmaker.

Innovaties

Door de komst van technologische innovaties zoals de introductie van de melkrobot en de automatisering van bedrijfsprocessen is het beroep van melkveehouder sterk veranderd. Naast boer is hij of zij ook een beetje bedrijfskundige, voedingsexpert en ICT-specialist. En een halve jurist om alle wet- en regelgeving bij te kunnen houden, al zouden veel melkveehouders die dimensie graag missen' ... Toch zijn belangrijke kernwaarden op de boerderij behouden gebleven. Melkveehouders zijn trotse ondernemers die vaak van generatie op generatie het bedrijf hebben overgenomen. Melkveebedrijven zijn echte gezinsbedrijven; iedereen doet mee. Ook de huidige melkveehouders werken vanuit het besef dat zij bezig zijn om voor hun kinderen een gezond bedrijf achter te laten.

Klimaatakkoord
Het Klimaatakkoord dat in 2015 in Parijs werd gesloten, maakt onderdeel uit van het veel bredere Klimaatverdrag (1992) van de Verenigde Naties. Het akkoord van Parijs legt de ambitie vast om de verwarming van de aarde ten opzichte van het pre-industriële tijdperk met maximaal 2 graden te laten toenemen. Om dit te kunnen halen, is het vooral noodzakelijk om fors te snijden in het gebruik van fossiele brandstoffen. Onder het verdrag van Parijs staat ook onze handtekening. Wat Nederland moet doen om ons deel te realiseren, is vorig jaar besproken aan de zogeheten klimaattafels. In 2019 wil het kabinet de conclusies hiervan in beleid vertalen. De zuivelsector levert hieraan een bijdrage met de agenda van Duurzame Zuivelketen en het werken aan grondgebondenheid. Een aantal voorlopers boekt al veelbelovende resultaten om de sector nog duurzamer te maken, ook met hulp van de Universiteit van Wageningen en andere kennisinstellingen. Nederland heeft de potentie om zich tot koploper op het gebied van duurzaamheid in de zuivelsector te ontwikkelen.

Voorbeelden van maatregelen:

- Levensduurverlenging door diergezondheid te bevorderen;
- Aanpassing van de samenstelling van het voer;
- Mestvergisting;
- Vervangen van een deel van het gras door klaver met het oog op de vermindering van kunstmest;
- Minder scheuren van gras en verbetering van gewasrotatie;
- Energiebesparende maatregelen;

Grondgebonden
In discussies over duurzaamheid in de agrarische sector valt vaak de term ‘circulaire landbouw’. De Nederlandse melkveehouderij werkt eigenlang al sinds jaar en dag volgens deze filosofie. De basis vormt de zogeheten ‘grondgebonden’ melkveehouderij; een melkveehouder heeft naast een stal met koeien voldoende eigen grond om koeien regelmatig buiten te laten staan, gras en aanvullende gewassen zelf te produceren en de mest op het land te verwerken en veevoeding. Met dit ‘DNA’ als vertrekpunt presenteerde een commissie in april 2018 een advies en visie over grondgebonden melkveehouderij.

Bijvoorbeeld door eiwit rijk voedsel zoals soja niet uit het buitenland te importeren maar zelf eiwit-gewassen te telen. Of door afspraken te maken met boeren uit de buurt om voereiwit te kopen. Zo kan de kringloop zich (grotendeels) sluiten. De commissie heeft 2025 als stip op de horizon gezet om dit te realiseren. De NZO en LTO Nederland hebben het advies overgenomen.

Draagvlak
Tegen deze achtergrond is werken aan een houdbare en verantwoorde toekomst voor de Nederlandse zuivelsector een vanzelfsprekend kernbegrip. Wie niet goed met koeien, de bodem en het klimaat omgaat, snijdt zichzelf in de vingers. Ook leidt een hoge milieubelasting tot maatschappelijke vragen waarmee het draagvlak voor de sector onder druk komt te staan. Dat kan niemand zich veroorloven. Een gedwongen sluiting van een boerderij, omdat het bijvoorbeeld economisch niet rond komt, betekent voor een boer veel meer dan het verlies van een baan. Het ontneemt een toekomstige generatie melkveehouders het uitzicht op het voortzetten van een levensstijl die soms al eeuwenlang binnen een familie gekoesterd wordt. Een krimpende zuivelsector heeft ook negatieve effecten voor ons allemaal. We verliezen landschap die vaak door bebouwing zal worden vervangen, het leidt tot banenverlies, minder inkomsten voor de BV Nederland en het vergroot de druk op plattelandsgebieden waar toch al sprake is van veel vergrijzing en vertrek. Bovendien raken we de makers kwijt van lekkere, gezonde, betaalbare en veelzijdige voedingsproducten.

Trots
We moeten daarom zuinig met onze zuivelsector omgaan. Duurzaamheid is daarvoor de sleutel. Melkvee-houders en zuivelproducenten zijn er zich terdege van bewust dat zij stappen moeten zetten om hun ecologische voetstap te verkleinen. Daarvoor is de afgelopen jaren al heel veel gedaan. Een boerderij met zonnepanelen is tegenwoordig al heel gewoon. Ook windmolens zijn steeds meer in opmars, al liggen soms lokale overheden dwars om hier ruimte voor te bieden. Daarnaast kijken veel melkveehouders hoe zij de warmte- en kou-bronnen in hun bedrijf – zoals bijvoorbeeld de koelinstallaties voor de melk en de warmte die koeien produceren – in kunnen zetten voor hun eigen verwarming en energievoorziening. Jan-Pieter van Tilburg, een melkveehouder uit het Groningse Hellum die in dit rapport naar voren komt, slaagt er zelfs in om zijn energiehuishouding vrijwel volledig circulair te maken.

Grondgebonden Melkveehouderij in 2025

- Grotendeels zelfvoorzienend in eiwit
- Gras van eigen grond is de basis voor elk bedrijf
- Lokale ruwvoer-mestkringlopen (via buurtcontracten)
- Huiskavel met gras om het karakteristieke cultuurlandschap te berschermen en weidegang te faciliteren
- Beperking gebruik van diervoeder-grondstoffen buiten Europa
- Mestafzet op eigen grond en/of bij derden binnen straal van 20km

Alhoewel zijn bedrijf midden op een van de Groningse gasvelden staat, heeft hij de aansluiting op het gasnet op slot gedraaid.

Fossiele brandstoffen
Het energieverbruik uit fossiele brandstoffen is bij veel melkvee-houders daardoor in de afgelopen jaren fors teruggelopen. Veel 'burgers' en bedrijven zouden nog wat kunnen leren van de prestaties die melkveehouders hier neerzetten. Een elektrische trekker die de zware dieselstokers kan vervangen, is voor de meeste melkveehouders nog onbetaalbaar. Maar wanneer dat verandert, komt een energie-neutrale melkveehouderij binnen handbereik.

Weidegang
Op het gebied van dierenwelzijn zien we eveneens opvallende successen. De weidegang is sterk in opmars, waardoor koeien gedurende tenminste 120 dagen en minimaal zes uur per dag buiten kunnen lopen. Dat was lange tijd niet vanzelf-sprekend en veel boeren hebben weer moeten leren hoe ze weide-gang toe moeten passen.
Daarnaast is het gebruik van antibiotica in de melkveehouderij enorm teruggedrongen.

Economie & **Duurzaamheid**

De Nederlandse Zuivelorganisatie (NZO) en LTO Nederland werken samen in de Duurzame Zuivelketen (DZK). Jaarlijks rapporteert de Universiteit van Wageningen (WUR) over de voortgang. De resultaten zijn te vinden op www.duurzamezuivelketen.nl.

Voor 2020 heeft DZK duidelijke doelstellingen geformuleerd op basis van vier pijlers:

- Klimaat neutrale ontwikkeling;
- Constante verbetering van dierenwelzijn en diergezondheid;
- Behoud van weidegang;
- Behoud biodiversiteit en milieu.

1,6 mln
koeien

Bijdrage van zuivelsector aan NLse handels-balans **7%**

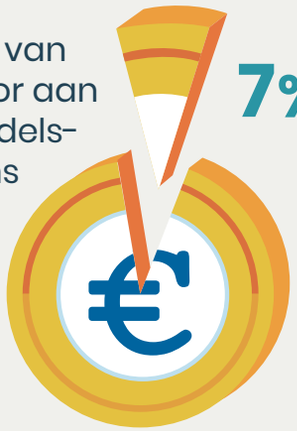

Exportwaarde
€ 7,7 mld

Export zuivelproducten

35%
Blijft in Nederland

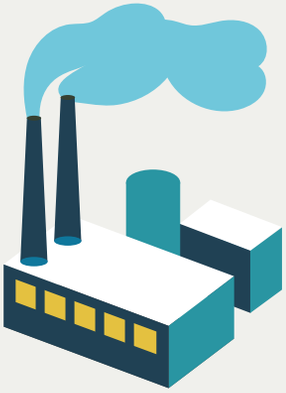

53
zuivelfabrieken

49.000
fte's in melkveehouderij en industrie

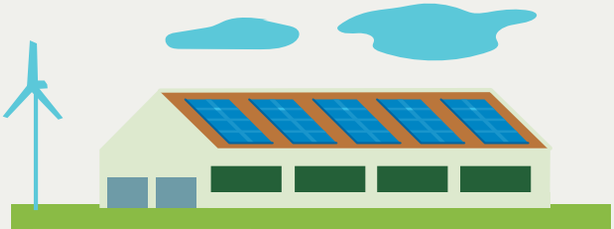

16.500 melkveebedrijven

20%

Buiten de EU
1. China
2. Japan
3. Zuid-Korea

45%

Binnen de EU
1. Duitsland
2. België
3. Frankrijk

48%
minder antibiotica in 2016 tov 2009

62%
van alle melkveebedrijven haalt warmte uit melk en spaart daarmee energie

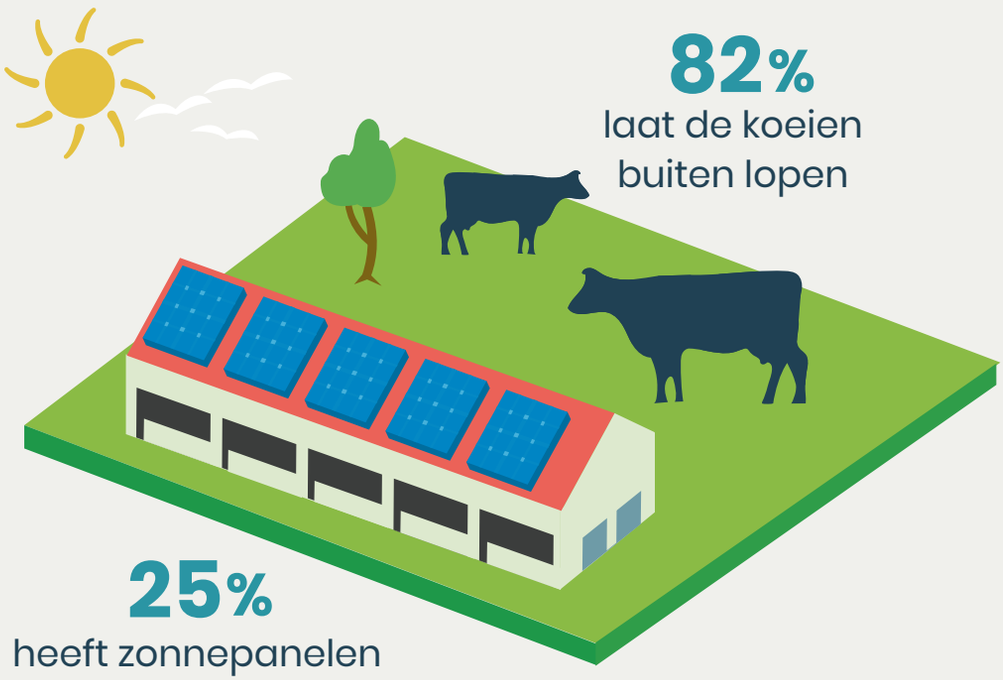

82%
laat de koeien buiten lopen

25%
heeft zonnepanelen

100%
gebruik van verantwoorde soja

Productiewaarde

€7,1 mld
zuivelindustrie

€5,3 mld
melkveehouderij

Melkaanvoer
13,9 mld kg

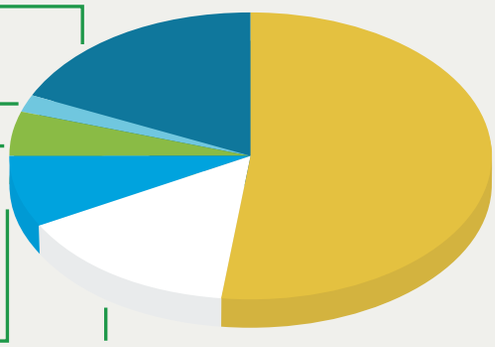

16% Overige
2% Boter en boterolie
5% Gecondenseerde melk
7% Consumptiemelk en -producten
15% Melkpoeder
55% Kaas

"Toen wij bezig waren met de plannen voor een nieuwe stal ontdekte ik iets nieuws. Dat je de warmte van de melk kon gebruiken om te douchen, wist ik al wel. Het bleek ook mogelijk om met een speciale installatie je hele huis te verwarmen. Die investering kostte 40.000 euro maar ik ben daardoor nu wel van het gas af, terwijl ik nota bene op een van de Groningse gasvelden woon. Dat vond ik wel grappig. Die investering heb ik binnen acht jaar terugverdiend. Ik heb hier ook twee windmolens. Samen met tachtig zonnepanelen heb ik aan één windmolen genoeg. De andere windmolen levert energie voor het dorp. Daardoor fietsen er nu soms mensen langs de boerderij die tegen elkaar zeggen: 'Daar komt onze energie vandaan!'. Zo doe je meteen iets aan een betere band tussen boeren en burgers. Het begint allemaal met 'meten is weten'. Dan zie je direct waar je kunt besparen. Bijvoorbeeld door betere isolatie of een tijdschakelaar waardoor 's avonds alle lichten automatisch uitgaan. Het is vooral je boerenverstand gebruiken. Heel veel boeren zijn hier nog niet mee bezig en daarmee laten ze gewoon geld liggen."

Jan-Pieter van Tilburg
Melkveehouder

Levensduur
Wat een hardnekkiger thema blijft, is de levensduur van de gemiddelde Nederlandse koe. Dit in het licht van het feit dat een oudere veestapel, met minder jongvee, een lagere footprint heeft en vaak economisch voordeliger is een kans is om bij te dragen aan het verlagen van de uitstoot.

Broeikasgassen
De grootste uitdaging in de verduurzaming van de zuivelsector zit in het aanpakken van de uitstoot van broeikasgassen. Bij CO_2 – het broeikasgas dat ontstaat door het gebruik van fossiele brandstoffen – gaat dat dus heel goed. Maar daarnaast stoot de melkveehouderij ook methaan uit; een direct gevolg van het feit dat boeren werken met dieren die – wat huiselijk gezegd - poepen, piesen en scheten laten. Met meer aandacht voor voeding kan je daar wel het nodige aan doen. Ook technische oplossingen bieden soelaas. Daarnaast hebben melkveehouders de unieke mogelijkheid om CO_2 in de bodem op te slaan, door minder vaak het grasland te vervangen. Daarmee kunnen ze een deel van de broeikasgassen die zij uitstoten, ook weer compenseren.

Maatwerk
Iedere melkveehouder beschikt over een breed palet aan maatregelen die kunnen leiden tot een meer duurzame bedrijfsvoering. Daarvoor is maatwerk noodzakelijk. Het soort bedrijf, de samenstelling van de veestapel maar ook bijvoorbeeld de bodem zorgen voor eigen kansen en uitdagingen. De motivatie van de melkveehouder en de kennis die hij zelf heeft of van anderen krijgt, spelen daarbij een belangrijke rol. De emissie van de gehele zuivelsector wordt jaarlijks gemonitord door Wageningen Economic Research en weergegeven in de sectorrapportage van de Duurzame Zuivelketen. Het Dashboard Milieu en Klimaat geeft iedere melkveehouder inzicht in de broeikasgasemissie van het eigen melkveebedrijf (carbon footprint). Met de kennis van de carbon footprint op bedrijfsniveau, kunnen melkveehouders passende maatregelen nemen om de emissies te verlagen. Zuivelproducenten zetten financiële prikkels in om duurzaamheid te belonen. Ook geven zij voorlichting of zorgen ervoor dat de adviseurs en andere contactpersonen die op het erf komen praktische informatie delen. Het begint natuurlijk allemaal met 'meten is weten'. Bijvoorbeeld door melkveehouders in elkaars boeken te laten kijken, ervaringen uit te wisselen en de ontwikkeling van managementinstrumenten. Ook in de zuivelsector zal 'big data' een grote rol gaan spelen.

Heldere koers
Om te weten wat je doet, moet je een heldere koers voor ogen hebben. Naast de landbouwvisie van minister Schouten speelt daarbij het advies van de commissie grondgebondenheid die in het voorjaar van 2018 verscheen, een belangrijke rol. Hiermee heeft de sector

een duidelijke stip op de horizon gezet en een ambitieuze duurzaamheidsagenda omarmd. Alle ingrediënten zijn voorhanden om toe te werken naar een (vrijwel) sluitende kringloop. Wanneer boeren alle voeding die zij voor hun vee nodig hebben zelf verbouwen of bij de buren kunnen halen, hoeft er geen aanvullende voeding meer in bijvoorbeeld veraf gelegen soja-producerende landen te worden besteld. Ook zou de melkveehouder niet alleen zijn eigen land moeten kunnen gebruiken om de mest uit te rijden maar eveneens omliggende akkerbouwers van voedingsstoffen kunnen voorzien. Dan is er minder kunstmest meer nodig. Zo zorgt de zuivelsector er ook voor dat de akkerbouw op een duurzame wijze gebeurt. Hoe kleiner we de cirkel kunnen maken en houden, hoe beter dat is voor klimaat en milieu. Het is de bedoeling dat deze werkwijze in 2025 de algemene norm binnen de sector is.

Duurzaamheid omarmen

De zuivelsector heeft al heel veel gedaan aan verduurzaming. Maar stilstaan is geen optie. Ook omdat de sector een bijdrage zal moeten leveren aan de nationale klimaatdoelstellingen. Het begint allemaal bij de boer die duurzaamheid omarmt als een kans om haar of zijn bedrijfsvoering te verbeteren, maatschappelijk draagvlak te behouden en de basis te leggen voor een economisch en ecologisch verantwoorde toekomst. Steeds meer melkveehouders onderkennen dat wie nu aan de kant blijft staan, straks buiten de boot valt. Het levert vaak veel plezier en bevrediging op om bewuster en anders met je bedrijf bezig te zijn, aan knoppen te draaien en te zien dat het werkt om innovatieve werkwijzen toe te passen.
De eerste groene maatregelen leveren zelfs geld op.

> “De zuivelsector heeft al veel gedaan op gebied van **verduurzaming**. Maar stilstaan is geen optie.”

Allianties

Toch kunnen we boeren er niet alleen voor laten staan. Zuivelproducenten pakken hun rol door in de leveringsvoorwaarden milieueisen op te nemen en goede prestaties te belonen. Daarnaast zien we nieuwe allianties ontstaan tussen melkveehouders en bijvoorbeeld natuurorganisaties, veevoedersector en/of de akkerbouw, bij afspraken rondom landschapsbeheer en biodiversiteit. Samen gaan voor groen biedt kansen om de tegenstellingen uit het verleden te overbruggen. Ook de overheid is onmisbaar om verduurzaming mogelijk te maken. Wanneer boeren hun bijdrage leveren aan maatschappelijke doelstellingen die voor ons allemaal goed zijn, dan zouden zij niet als enige de rekening moeten hoeven te betalen. Dat kan door duurzaamheid te stimuleren, bijvoorbeeld met gerichte subsidies, maar ook door het geven van voorlichting en het wegnemen van knellende wet- en regelgeving. Niet alleen vanuit Den Haag maar ook in een breder, Europees verband.

Schakel
Een lastige schakel in de keten zit aan het einde: de retail en de consument. In het onderzoek dat in het kader van deze Europese campagne is gehouden, komt duidelijk naar voren dat twee derde van de Nederlandse consumenten de verdere verduurzaming van de zuivelsector volmondig steunt. Bij de concrete keuzes die zij in de supermarkt maken, blijft duurzaamheid niettemin veel minder gewicht in de schaal leggen. Mede omdat het consumenten vaak aan informatie ontbreekt.

Ook retailers stellen dat de markt voor bijvoorbeeld biologische producten beperkt blijft tot zo'n tien procent van alle consumenten. Wanneer alle Nederlandse melkveehouders zo duurzaam mogelijk zouden produceren en daarvoor een hogere prijs zouden vragen, wordt betwijfeld of daar voldoende behoefte aan bestaat bij supermarktketens en consumenten. Zo houden we elkaar gevangen in de vraag: wie betaalt de rekening? Zo lang consumenten achter de winkelwagen andere keuzes maken dan zij in opinieonderzoeken naar voren brengen, zullen veel voedselproducenten – waaronder zuivelmakers en melkveehouders – terughoudend zijn in een volledige transitie naar maximale duurzaamheid.

Duurzaam dieet
De zuivelsector legt zich niet neer bij deze patstelling. Melkveehouders verdienen een eerlijke boterham maar zullen voor een duurzame toekomst moeten investeren. Nu de inkomsten van veel melkveehouders toch al stevig onder druk staan, is de ruimte hiervoor beperkt. Daarom moeten we melkveehouders een verantwoord verdienmodel bieden om extra stappen te zetten. Duurzaamheid moet lonen. Dat kan op verschillende manieren. Van gerichte subsidie tot een hogere prijs van en in de supermarkt. Daarbij wil de zuivelsector vooral inzetten op de verbinding van zuivel aan het 'duurzame dieet'. Wij willen consumenten overtuigen dat kiezen voor zuivel niet alleen gezond, lekker en betaalbaar is maar ook bijdraagt aan een duurzame voedselproductie. Daarom moeten we beter vertellen wat er in de melkveehouderij gebeurt, waar boeren mee bezig zijn en wat duurzaamheid op de boerderij kan betekenen voor ons allemaal. De kloof tussen boeren en burgers kunnen we verkleinen door te wijzen op onze gemeenschappelijke inzet én verantwoordelijkheid voor de toekomst van ons mooie Nederland. We mogen best wat trotser zijn op het iconische Nederlandse landschap waar koeien en weilanden onmisbaar onderdeel van zijn.

Ambitie
Het behoud van een vitale zuivelsector in ons land is niet alleen in het belang van boeren en zuivelmakers zelf. Melkveehouders kunnen ook andere agrarische sectoren helpen om hen productie te verduurzamen en samen met natuur- en milieuorganisaties zorgen voor het groen houden van grote delen van ons land. De zuivelsector heeft de ambitie om het eigen huis op orde te hebben en te houden. Maar ook om een bijdrage te leveren aan een duurzaam, leefbaar en gezond land voor ons allemaal.

"Ik kom zelf van de boerderij en heb van mijn ouders geleerd: wij hebben die natuur in beheer gekregen en daar moeten we zuinig op zijn. Je bent ervan afhankelijk en krijgt er zelf last van als je er niet goed mee omgaat. Boeren zijn de eersten die de gevolgen van de klimaatverandering merken. Daarom nodig ik boeren van harte uit om vanuit de praktijk van alle dag met ideeën te komen zodat we samen aan de slag kunnen om onze klimaatdoelstellingen te halen. Boeren zijn slimme ondernemers die weten waar de winst te halen valt en niet afwachten tot ze gedwongen worden om te veranderen. Wanneer er concrete plannen op tafel liggen, kunnen we ook kijken wat het kost. Als we van boeren iets vragen dan moeten we er voor zorgen dat er voldoende geld is om het mogelijk te maken. Niet alleen met geld uit Brussel of Den Haag. Als boeren bereid zijn om meer te doen aan de natuur of aan dierenwelzijn en je krijgt er geen cent extra voor dan ben je snel uitgeboerd. Boeren die bewuster met het milieu omgaan, verdienen daarom meer marktmacht."

Carola Schouten

Minister van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

> “De **Nederlandse boeren** hebben in Brussel enorm veel krediet als hele goede en innovatieve ondernemers dus wij kunnen deze uitdaging gewoon aan.”

Jan Huitema
Melkveehouder & europarlementarier

Hoofdstuk 3

Duurzaam **dieet**

Een **duurzaam en gezond** dieet voor iedereen

De wereld staat voor de grote uitdaging om steeds meer mensen te voeden en tegelijkertijd het milieu veel minder te belasten. Hoe kunnen we hieraan tegemoet komen en past zuivel in een duurzaam voedingspatroon?

In 2050 telt de wereldbevolking bijna 10 miljard mensen en is de welvaart gestegen. De komende dertig jaar moet hiervoor 70% meer voedsel worden geproduceerd, heeft de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) berekend. We zullen wereldwijd dus meer voedsel moeten produceren met relatief minder grondstoffen en daarbij het milieu zo min mogelijk belasten. Zorgen voor voldoende duurzame en gezonde voeding voor de volgende generatie is één van de grootste uitdagingen van de 21e eeuw.

Sustainable diets

Die gezonde en duurzame voeding moet ook toegankelijk en betaalbaar zijn voor iedereen. Om dit in een begrip te vatten, introduceerde de FAO de term 'Sustainable diets' met als definitie: 'Sustainable diets zijn voedingspatronen met weinig impact op het milieu en die bijdragen aan de voedselveiligheid en het gezonde leven voor huidige en toekomstige generaties. Sustainable diets beschermen en respecteren de biodiversiteit en ecosystemen, zijn cultureel geaccepteerd, toegankelijk, economisch voordelig en betaalbaar, hebben een hoge voedingswaarde, zijn veilig en gezond, terwijl natuurlijke en menselijke hulpbronnen geoptimaliseerd worden.'

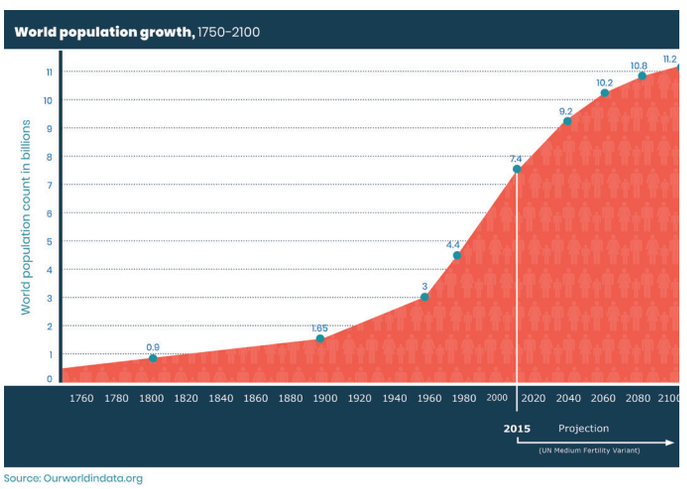

Source: Ourworldindata.org

De 4 dimensies van de FAO

Een voedseltransitie naar deze sustainable diets heeft volgens de FAO alleen kans van slagen als daarbij vier dimensies worden geïntegreerd. De voeding moet gezond zijn en voldoende voedingsstoffen leveren (Health and nutrition), het productiesysteem moet het milieu zo min mogelijk belasten (Ecological), het voedselsysteem moet passen in de lokale cultuur (Social-cultural) en het voedselpatroon moet betaalbaar, acceptabel en eerlijk zijn voor iedereen (Economic). Er is dus een holistische aanpak nodig voor een duurzame omschakeling van ons voedselsysteem.

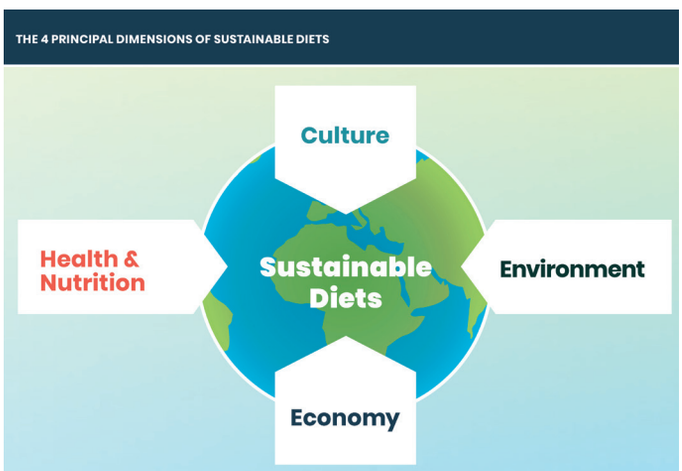

Voedingspatroon in balans

Ook in ons dieet gaat het om het vinden van de juiste balans. We lossen de voedselproblemen van de wereld niet op door bijvoorbeeld alleen maar plantaardige producten te eten, zoals soms wordt gesuggereerd. Het is een gegeven dat bij de productie van dierlijke producten, zoals vlees, vis, eieren en zuivel, relatief meer CO2 wordt uitgestoten dan bij plantaardige per kilogram product. Dierlijke producten leveren echter ook veel voedingsstoffen en calorieën en zijn niet een op een te vervangen door groente. De energie en belangrijke voedingsstoffen die we mislopen door dierlijke producten te mijden, moeten worden gecompenseerd door verschillende plantaardige producten die samen ook een ecologische voetafdruk hebben.

Nutriëntendichtheid

Voor het bepalen van een 'sustainable diet' is het

daarom belangrijk om te kijken naar de voedingswaarde van een voedingsmiddel. Die voedingswaarde wordt bepaald door de energiedichtheid – kilocalorieën per 100 gram - en de nutriëntendichtheid – nutriënten per 100 gram of per 100 kcal. Bij het weglaten van bepaalde dierlijke producten, moeten de voedingsstoffen en calorieën in dezelfde hoeveelheid door andere plantaardige producten worden geleverd. Groente en fruit leveren heel weinig calorieën aan per portie, terwijl melk en zuivelproducten in verhouding meer voedingsstoffen en calorieën aanleveren.
De voedingswaarde - zowel de energie- als nutriëntendichtheid - van een product moet dus gekoppeld worden aan de ecologische voetafdruk. Daarnaast is het van belang om rekening te houden met de betaalbaarheid van voedingsmiddelen en met de culturele acceptatie. Alles bij elkaar moet een 'sustainable diet' dus bestaan uit voedingsmiddelen die voldoende energie en voedingsstoffen leveren, die toegankelijk en betaalbaar zijn en cultureel geaccepteerd.

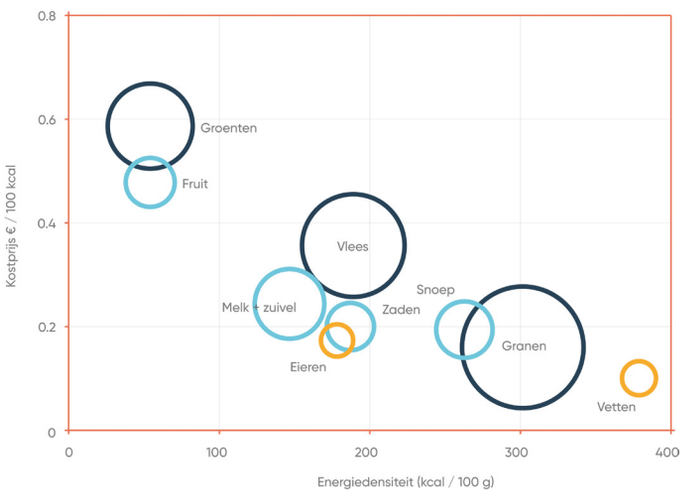

Livewell in Groot-Brittannië

Een bekend voorbeeld van een sustainable diet in Europa is in 2010 ontwikkeld door Livewell for Life, onder andere in samenwerking met het Wereldnatuurfonds. Daarbij werd geprobeerd een voedingspatroon samen te stellen dat in 2030 voldoet aan het klimaatakkoord om onder 2ºC klimaatopwarming te blijven. De conclusie van deze studie is dat het niet nodig is om alle vlees- en zuivelproducten uit de voeding te schrappen om een duurzaam voedingspatroon te bereiken dat zowel gezond is als minder uitstoot veroorzaakt. Sterker nog: de inname van zuivel voor een volwassene zou op het huidige niveau moeten blijven.

Sustainable diet in Frankrijk

In Frankrijk heeft dr. Nicole Darmon (INRA – Montpellier) verschillende studies uitgevoerd naar de effecten van consumentenkeuzes op de ecologische impact van het voedselpatroon. Rekening houdend met de vier FAO-dimensies concludeerde zij dat de Franse populatie de broeikasgasemissie van voedsel kan laten afnemen met ongeveer 30% als zij meer fruit en groente gaan consumeren, minder alcoholhoudende dranken en minder vlees. Om de voorziening in voedingsstoffen te garanderen, moest de zuivelconsumptie niet worden verminderd. Dit optimale voedingspatroon past in de Franse cultuur en kost per maaltijd geen cent meer dan het huidige.

Duurzamer eten in Nederland

In Nederland is onderzoek gedaan met Optimeal®, een rekenmodel dat is ontwikkeld door Blonk Consultants en het Voedingscentrum. In opdracht van de NZO is onderzocht welk effect het vervangen van bepaalde voedingsmiddelen heeft op de milieudruk. Het model berekende een alternatief voedingspatroon met dezelfde voedingswaarde, dat dichtbij het menu ligt dat men gewend is en dat voldoet aan de Richtlijnen Schijf van Vijf. De berekeningen laten zien dat het weglaten van zuivel uit een voedingspatroon weinig tot geen milieuwinst oplevert. De alternatieve producten die dezelfde voedingsstoffen leveren veroorzaken bij elkaar een even grote milieudruk. Een van de redenen dat zuivel moeilijk vervangbaar is, is dat de calciuminname gecompenseerd moet worden door extra veel groenten te eten en de eiwitname door de consumptie van meer eieren of nog meer groente en fruit. Het onderzoek laat zien dat milieuwinst in Nederland behaald kan worden door het eten van iets meer noten en zaden, meer brood, evenveel zuivel en minder rood en bewerkt vlees. Deze aanbevelingen zijn geheel in lijn met de Schijf van Vijf.

Alles in perspectief

Het is nuttig om aanpassingen in het voedingspatroon ook in perspectief te zetten tot andere leefstijlactiviteiten. Zo stelde Natuur en Milieu vast dat een vegetariër bij een gezonde vervanging van vlees de eigen CO_2-uitstoot met 1 ton CO_2 per jaar kan verminderen. Dat is aanzienlijk, maar minder groot dan andere leefstijlactiviteiten zoals het kopen van spullen of vliegen (zie mijnverborgen-impact.nl). Zo veroorzaakt een vliegretourtje Thailand een uitstoot van 5,4 ton CO_2. Wie in Nederland duurzamer en gezonder wil eten, kan volgens het Voedingscentrum het beste eten volgens de Schijf van Vijf; met lokaal geproduceerde producten die betaalbaar zijn en die al passen bij onze eetgewoontes. Gezond én duurzaam, goed voor de eigen economie en portemonnee, dichtbij wat we gewend zijn en heel lekker.

Leer de **klassieke Nederlandse keuken** weer meer waarderen!

Een duurzamer voedingspatroon is eigenlijk heel simpel. Er is al heel veel winst te boeken door verspilling tegen te gaan, zowel in de horeca als thuis. En met het eten van minder vlees, wat minder kaas en meer plantaardige eiwitbronnen. Daarnaast hebben we in eigen land fantastische producten waarmee we een gezond, evenwichtig en duurzaam menu kunnen samenstellen. Dat zegt Corné van Dooren, topexpert op het gebied van 'sustainable diets' - een gezond en duurzaam voedingspatroon - en al elf jaar verbonden aan het Voedingscentrum. Volgens Van Dooren kan ons land met de traditionele 'Hollandse pot' moeiteloos de concurrentie aan met andere populaire diëten, zoals het Mediterrane en Scandinavische menu.

Corné van Dooren

Topexpert op het gebied van 'sustainable diets' - een gezond en duurzaam voedingspatroon - en al elf jaar verbonden aan het Voedingscentrum.

"In Europa wordt tegen Nederland opgekeken. Met name op het gebied van innovatie hebben we een voortrekkersrol, bijvoorbeeld door het gebruik van kweekvlees, insecten, zeewier en algen voor de ontwikkeling van nieuwe voedingsproducten. Daarnaast is ons land een voorbeeld op het gebied van publieksvoorlichting. De Nederlandse overheid probeert consumenten te overtuigen van ander gedrag, bijvoorbeeld door minder voedsel te verspillen en meer dierlijke producten door plantaardige te vervangen. Ook als Voedingscentrum spelen we daarbij een rol en blijft onze Schijf van Vijf een belangrijk hulpmiddel voor veel mensen in het nadenken over gezond en gebalanceerd eten en drinken. Mede vanwege die inspanningen lijkt er nu een doorbraak te komen in het Nederlandse voedingspatroon. Recent maakten we cijfers bekend waaruit blijkt dat 46% van de Nederlanders minder vlees of vis probeert te eten. Daarnaast eet 6% van de mensen geen vlees of geen vlees en vis. Iedere dag vlees op tafel, is niet langer de norm. Vooralsnog bleek dat nog niet uit de verkoopcijfers van vlees, maar sinds 2010 is dat ook aan het veranderen. Het lijkt wel alsof de verstokte barbecueënde vleeseters uit protest juist meer vlees beginnen te kopen. Een deel van de mannen eet flink meer dan de 500 gram per week die wij als maximum aanbevelen."

Balans

"In het mondiale debat over 'sustainable diets' worden milieueffecten van het produceren en eten van voeding niet als een eenzijdig thema voorgesteld. Het gaat steeds om de balans waarbij we kijken hoe we zorgvuldig met de natuur om kunnen gaan - zodat ook

toekomstige generaties voldoende voedsel kunnen verbouwen - en tegelijk ook de betaalbaarheid, de culturele inbedding, biodiversiteit en een eerlijke beloning voor boeren meenemen. Je ziet die thema's steeds meer naar elkaar toegroeien. Dat maakt het soms complexer. Toch levert zo'n holistische benadering op de lange termijn meer op en zorgt het voor haalbaarheid en draagvlak. Bijvoorbeeld door bij 'fair trade' niet alleen te kijken naar het inkomen van boeren maar ook een meer duurzame productiewijze beter te belonen."

Voedselsysteem

"Een duurzaam voedingspatroon betekent niet dat we allemaal voor honderd procent vegetariër moeten worden, al is het onmiskenbaar zo dat het verbouwen van plantaardig voedsel minder impact heeft op het ecosysteem dan de veehouderij voor de productie van vlees en zuivel. Ook in een duurzaam voedselsysteem is er een rol voor dierlijke productie. Bijvoorbeeld voor het benutten van gebieden die niet geschikt zijn voor het verbouwen van plantaardig voedsel. En omdat reststromen uit de landbouw en voedingsindustrie efficiënt kunnen worden benut als veevoer voor dieren en we met dierlijke mest op een organische wijze de kringloop kunnen sluiten. Het gaat er vooral om dat het huidige niveau van de mondiale veehouderij niet is vol te houden, ook omdat de toenemende welvaart in andere continenten leidt tot een hogere vleesconsumptie."

Verspilling

"Wie iets voor het milieu wil doen, kan het beste beginnen door gewoon niet meer te eten dan je nodig hebt en restjes te hergebruiken. Daarnaast kan je denken aan minder rood vlees en bewerkt vlees eten, kijken naar de herkomst en het seizoen van groente en fruit, water, koffie en thee drinken in plaats van frisdrank en alcohol en niet meer zuivel gebruiken dan je nodig hebt volgens de Schijf van Vijf."

Vleesvervangers

"Duurzaam eten betekent vooral goed kijken naar je hele voedingspatroon en slimme keuzes maken. Met alleen minder vlees eten, ben je er niet. De meeste kant-en-klare vleesvervangers worden in de fabriek gemaakt, waarvoor veel energie, grondstoffen en verpakkingsmaterialen nodig zijn. Dat levert weinig op aan de vermindering van het energiegebruik. Bovendien zijn ze vaak veel te zout. Bonen en ongezouten noten zijn dan betere opties. Ook met zuivelvervangers moet je kritisch omgaan. Sojadrank komt nog het dichtste bij dierlijke melk, maar hippe drankjes gebaseerd op amandelen, haver en rijst hebben geen vergelijkbare voedingswaarde. In de combinatie van duurzaam en gezond beveel ik vooral 'witte' producten aan, zoals ei, kip, vis, vloeibare zuivel en wild. Die hebben een betere nutriëntendichtheid en een lagere milieu-impact dan rund- en varkensvlees en harde kazen. En daarnaast noten en peulvruchten, die nog beter scoren. Voor kaas geldt dat naarmate er minder productiestappen en rijping nodig zijn, dat beter is voor het milieu. Daarom heeft 'verse' kaas – zoals feta, mozzarella en hüttenkäse– een lagere milieu impact dan andere kaassoorten."

> "Ook in een duurzaam voedselsysteem is er een rol voor **dierlijke productie**"

Voedselvaardig

"Consumenten moeten vooral veel 'voedselvaardiger' worden. Hoe wordt mijn eten gemaakt, waar komt het vandaan en wat betekent het voor het milieu en mijn gezondheid? Bij verantwoord consumeren spelen ook supermarkten een belangrijke rol. Voor de meeste consumenten zijn gemak, prijs en smaak nu de meest bepalende factoren bij hun aankopen. Wanneer we willen dat gezondheid en duurzaamheid een hogere plek krijgen, dan zullen supermarkten als de belangrijkste regisseurs van onze voedselaanbod hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Gelukkig gaat het wel de goede kant op. Nederlandse consumenten vinden vooral dierenwelzijn belangrijk en zijn bereid daar extra voor te betalen.

In een land als Duitsland wordt veel meer gelet op zaken als ‘natuurlijk’ en ‘biologisch’, zoals het zuinig zijn met bestrijdingsmiddelen en geen genetisch gemodificeerd voedsel. Daarvoor is een beperkter deel van de Nederlandse consument gevoelig.”

Direct contact

“De verduurzaming van ons voedingspatroon is niet alleen een kwestie van beter opletten in de supermarkt. Het zou geweldig zijn wanneer er meer direct contact komt tussen consumenten en de makers van ons voedsel, zodat we weer weten waar ons voedsel vandaan komt. Boeren, tuinders, vissers en andere voedselmakers van ons land hebben de meest fantastische producten. Een groot deel daarvan exporteren we nu naar het buitenland terwijl de supermarkten vol liggen met producten die wij weer uit andere landen halen. Die vicieuze cirkel moeten we doorbreken om de kringloop te kunnen sluiten en de landbouw circulair te maken. Ook door klassieke Nederlandse producten weer meer te gaan waarderen. Neem koolzaadolie. Nu staan er in de schappen tientallen soorten olijfolie uit Italië, Griekenland en andere mediterrane landen. Met enig geluk kan je ook nog ergens een fles koolzaadolie bemachtigen.
Terwijl daar net zo goede vetzuren in zitten en het veel duurzamer is.”

Hollandse pot

“Boeken over gezonde levensstijlen prijzen vooral het

Mediterrane en Nieuwe Scandinavische dieet aan. Nederlandse consumenten die zich hierdoor laten inspireren, realiseren zich niet dat daar wel een prijskaartje aanhangt op het gebied van duurzaamheid. In Italië komen tomaten en risottorijst gewoon van eigen land. Maar in ons land hebben we kassen nodig om tomaten te verbouwen en een vrachtwagen om die risottorijst naar onze keuken te krijgen. Je kopieert dan dus een levensstijl die misschien wel gezond voor jou is maar niet voor het milieu. Dan is het veel beter om te kijken naar welke levensstijl bij onze lokale situatie past. Havermoutpap, roggebrood, boekweit, koolsoorten, bonen maar bijvoorbeeld ook haring en mosselen – allemaal gezonde producten uit het 'Low Lands Diet' waarmee je fantastische gerechten kunt maken.

Met een duurzame productiewijze kunnen ook onze zuivelproducten onderdeel uitmaken van zo'n 'Low Lands diet'. Vreemd genoeg is er nooit fundamenteel onderzoek gedaan naar het 'Low Lands diet' als gezonde en duurzame levensstijl, zoals dat wel in andere landen is gebeurd. Ik ben ervan overtuigd dat de traditionele, geoptimaliseerde Hollandse pot de vergelijking met het Mediterrane en Scandinavische menu glansrijk doorstaat."

4402

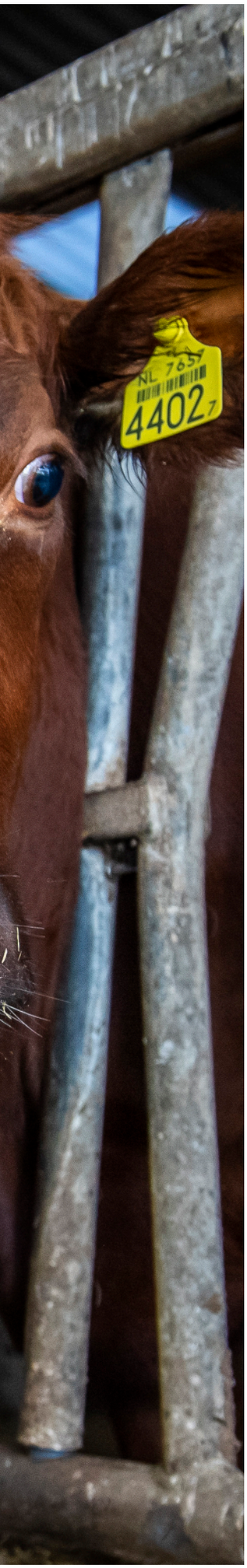

Hoofdstuk 4

De **Beemster** in 2030

Beemster 2030: Duurzaam en divers

"Landelijke discussie over de landbouw lopen vaak vast in tegenstellingen. Bij de concrete vertaling van abstract beleid naar de regio zie je eerder oplossingen ontstaan. Dan moet je er samen toch uit zien te komen." Zo vatte directeur Oscar Meuffels van de Nederlandse Zuivelorganisatie (NZO) de 'boerderijsessie' samen op 30 oktober, onderdeel van de Europese Campagne over duurzaamheid in de zuivelsector. Met uitzicht op de stal van melkveehouderij Koezicht ontstond een geanimeerd gesprek onder leiding van televisiepresentatrice Elles de Bruin over de duurzame contouren van de Beemster in 2030.

Het veenweidegebied ontstond in het begin van de 17de eeuw door het het ontginnen van de voormalige zoetwatermeren. Het karakteristieke symmetrische patroon van weilanden en sloten is nog steeds terug te vinden in het gebied dat eens door 43 molens werd ontgonnen. Het project werd gefinancierd door rijke Amsterdammers met het oog op een florerend agrarisch wingebied. Ook anno 2018 is de melkveehouderij de belangrijkste economische activiteit in de regio. Daardoor is de plaatselijke bevolking – zo'n tienduizend inwoners - 'eigen' gebleven, aldus directeur Mardiek Voorneveld van het Bureau Toerisme Laag Holland, al trekt er wel af en toe iemand uit de omliggende steden naar een monumentale stolpboerderij. Van massatoerisme is evenmin sprake, ondanks het feit dat droogmakerij de Beemster sinds 1999 op de werelderfgoed-lijst van UNESCO staat.

Japanners

De gesprekspartners zitten niet te wachten op bussen vol Japanners en Chinezen, maar zouden wel graag zien dat meer Amsterdammers de Beemster beter weten te vinden. Het voortbestaan van een vitale melkveehouderij om de Beemster groen te houden, is daarvoor een onmisbare basis. Met name jonge stedelingen zouden de melkveehouders graag op hun bedrijf ontvangen, zodat zij beter begrijpen waar hun dagelijkse voedsel vandaan komt. Om de aantrekkingskracht van het gebied te vergroten is (bio)diversiteit een sleutelwoord, benadrukken de landschapsarchitecten Saline Verhoeven en en Pieter Veen. Ook melkveehouder en duurzaamheidsadviseur Niek Konijn beaamt dat meer biologische elementen in de bedrijfsvoering van boeren nodig zijn voor een duurzame toekomst van het gebied en het behoud van maatschappelijk draagvlak. Juist door

samen een visie op de toekomst van de Beemster te ontwikkelen – met duurzaamheid als verbindende factor – kunnen melkveehouders, andere bedrijven, banken en lokale overheden gemeenschappelijk optrekken en tegenstelling overbruggen.

Regelgeving

Landelijk beleid rond duurzaamheid en de melkveehouderij draagt daar niet altijd positief aan bij, vindt fractievoorzitter Nico de Lange van de Beemster Polder Partij. “De regelgeving loopt continue door elkaar heen, altijd is het weer anders. In Den Haag snappen ze het niet’, aldus de lokale politicus. Beleidsmakers missen nogal eens de voeling met de praktijk, onderschrijven de aanwezige melkveehouders. Ook Statenlid Hein Struben herkent dat beleid “van bovenaf” soms ongelukkig uitvalt. Volgens Sijas Akkerman komt dat mede omdat er nu ontzettend veel ontwikkelingen tegelijkertijd plaatsvinden en niemand echt zicht heeft hoe dat op elkaar inwerkt. Met elkaar de dialoog aangaan en politici en ambtenaren uitnodigen om op de werkvloer met eigen ogen te komen kijken, zoals melkveehouder Jacob Willig in campagnetijd steevast doet, vraagt daarom voortdurend aandacht. Dan volgt passende regelgeving vanzelf.

Windmolens

Stimuleer melkveehouders die toekomstbestendig willen ondernemen, lijkt de conclusie van het gesprek. Bijvoorbeeld door minder knellend beleid. Neem windmolens. Die zijn nu in de Beemster verboden omdat ze landschapsvervuilend zouden zijn, terwijl windmolens nota bene aan de wieg van het gebied hebben gestaan. Maar er zijn ook kleinere en mooi ogende exemplaren die prima zouden passen en enorm kunnen helpen met het opwekken van energie, laat melkveehouder Frank de Wit zien. Statenlid Struben noteert meteen de naam van de producent. De melkveehouders begrijpen dat meer diversiteit aan flora en fauna en een betere bereikbaarheid – bijvoorbeeld met fietspaden door de weilanden – de aantrekkingskracht op groenzoekers uit Amsterdam kan vergroten. Maar het simpelweg onttrekken van kostbare productiegrond zonder financiële compensatie gaat niet gebeuren. Dus moeten we het met z’n allen doen. Lea Sterenborg van de Rabobank zegt dat het met de financiering dan ook wel goed komt.

Boerende buren

De Beemster is vier eeuwen geleden geboren uit de samenwerking van Amsterdamse investeerders en lokale agrarische ondernemers. Zo’n verbond tussen stad en platteland lijkt actueler dan ooit. Melkveehouders en zuivelproducenten kunnen samen met anderen de Beemster tot een duurzame, diverse en innovatieve topregio die niet alleen economisch rendement oplevert maar ook iets te bieden heeft op het gebied van recreatie en educatie. Het gescheiden verwerken van melk uit de Beemster tot regionale producten – die onder stadsbewoners uit de omgeving als voeding van dichtbij ‘vermarkt’ kan worden – is nog best lastig. Toch ziet iedereen dat ook de rol van de consument essentieel is om een meer duurzame melkveehouderij mogelijk te maken. De melkveehouders uit de Beemster zetten graag hun deuren open voor bezoekers van buiten, ook om te laten zien wat zij allemaal al doen en nog willen oppakken op het gebied van duurzaamheid. Dat kan ertoe leiden dat de consument in de winkel graag bereid is om extra te betalen voor een innovatief en duurzaam natuurproduct. Meer betrokkenheid en begrip van burgers bij de buren die boeren in de Beemster voor een toekomstbestendige groene achtertuin van de omliggende steden. Daar wil iedereen aan tafel graag aan bijdragen.

Deelnemers boerderijsessie Beemster

- **Sijas Akkerman**, directeur Natuur & Milieufederatie Noord-Holland
- **Elles de Bruin**, journalist en dagvoorzitter
- **Niek Konijn**, melkveehouder en duurzaamheidsadviseur CONO
- **Nico de Lange**, fractievoorzitter Beemster Polder Partij
- **Oscar Meuffels**, directeur NZO
- **Clemens en Sandra Oudshoorn**, melkveehouders (Koezicht Beemster)
- **Lea Sterenborg**, directeur Commercie Rabobank Waterland en Omstreken
- **Hein Struben**, Statenlid D66 Noord-Holland
- **Jasper Veen**, adviseur public affairs NZO
- **Pieter Veen**, landschapsarchitect bureau Strootman
- **Saline Verhoeven**, projectleider project Amsterdam Wetlands
- **Mardiek Voorneveld**, directeur Bureau Toerisme Laag Holland (Beemster)
- **Jacob Willig**, melkveehouder en voorzitter LTO Noord
- **Frank de Wit,** melkveehouder en bestuurder LTO Noord

Referenties

Commissie grondgebondenheid (2018) Grondgebondenheid als basis voor een toekomstbestendige melkveehouderij',

European Commission (2018): Greenhous gas emission statistics – air emission accounts: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Greenhouse_gas_emissions,_analysis_by_source_sector,_EU-28,_1990_and_2016_(Percentage_of_total).png

European Commission (2015): An economic assessment of GHG mitigation policy options for EU agriculture. Joint Research Centre.

European Commission (2017): REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on the implementation of the ecological focus area obligation under the green direct payment scheme.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2013): Tackling climate change through livestock – A global assessment of emissions and mitigation opportunities.

International Resource Panel (2017). Assessing global resource use: A systems approach to resource efficiency and pollution reduction. United Nations Environment Programme, Nairobi, Kenya.

IPCC (2014): Europe. In Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.

IPCC (2006): Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU).

ISO 14040: Environmental management – life cycle assessment – principles and framework: https://www.iso.org/obp/ui/fr/#iso:std:iso:14040:ed-2:v1:en

Lenzen et al (2018): The carbon footprint of global tourism. Nature Climate Change 8, 522-528.

The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2016): Dairy Declaration of Rotterdam.

United Nations (1987): Our Common Future – The Brundtland Report.

UNFCC (2015): Climate Action Now. Summary for Policymakers 2015.

De inhoud van deze promotiecampagne vertegenwoordigt alleen de mening van de auteur en is zijn/haar eigen verantwoordelijkheid. De Europese Commissie en het Uitvoerend Agentschap voor consumenten, gezondheid, landbouw en voeding (CHAFEA) aanvaarden geen enkele verantwoordelijkheid voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de informatie die de campagne bevat.